

Eyüp Sultan Vakfı Hakkında Yapılan Şikâyetler

Complaints about Eyüp Sultan Foundation

İbrahim Özgül¹

Öz

İstanbul'un fethinden sonra Ebu Eyyub Ensari'nin defnedildiği yerin tespit edilmesi üzerine yapılan türbe, adına inşa edilen cami, medrese ve müştemilattan sonra giderlerin karşılanması için Fatih döneminde bir vakfiye oluşturulmuştur. Fatih dönemindeki vakfiyenin zayi olması nedeniyle III. Murad tarafından tekrar toparlanan vakfiye ve 894/1489- 895/1490 tarihli vakıfların muhasebe defteri çalışmamıza önemli katkı sunmuştur. Bu çalışmamızda, Eyüp Sultan vakfıyla ilgili kayıtların yer aldığı arşiv belgeleri, vakıfların denetimi ve işleyişi, ortaya çıkan problemlerin çözüme kavuşturulma şekline ait değişik dönemlere ait birçok vesikaya yer verilerek ortaya çıkan sorunların çözümünü ortaya konularak devletin vakıflara vermiş olduğu önem de belirtilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların işleyişinin diğer İslam devletlerinden çok farklı olmadığı belirtilmiş ayrıca yapılan düzenlemelerle farklı dönemlerde vakıfların fonksiyonlarını yitirmemeleri için yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebu Eyyub, Vakıf, Şikâyet, Hüküm, Kadı

Abstract

The Ebu Eyyub Ensari Foundation was established after the location of his tomb was found in the aftermath of the conquest of Istanbul. Following this, a mosque, shrine, a madrasah and annexed buikdings were constructed during the reign of Fatih. With the registers of foundations dated 894/1489-895/1490 about one century later during the reign of Murad III this foundation was re-established and archive documents along side with other sources contributed significantly to our study. In this study, by presenting many documents belonging to various periods we indicated teh way how problems were resolved concerning the inspection and operation of foundations and the importance attached to foundations by the State was underlined. It is also pointed out in the study that in the Ottoman State the operation of foundations were no much different than those in other Islamic countries and the arrangements constantly were made in order not to freeze the functioning of foundations.

Keywords: Ebu Eyyub, Foundation, Complaint, Judgment, Kadı

Derleme [Review]

Submitted: 04 / 09 / 2018

Accepted: 21 / 03 / 2019

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, ibrahimozgul61@mynet.com, ORCID: 0000-0002-5325-8326

Giriş

Bu çalışmamızdaki amaç: İlim zihniyetine uygun olarak ortaya çıkarılan vakıf vesikalarının sadece anılan vakıf müessesini hukuki ve tarihi süreç açısından aydınlanmakla kalmayacak aynı zamanda Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıl ve sonrasında ilmi ve dini müesseselerle sosyal yardımlaşmanın gün geçtikçe ilerleyişini ortaya koymaktır.

Osmanlı Devleti'nin yayılma sürecinde özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda vakıflar yeni fethedilmiş yerlerin İslamlaşmasında önemli katkıları olmuştur. Sınır bölgelerine zaviyeler kurarak yerleşen, ticari ve zirai faaliyetlerde bulunan halkı, toprakları genişletmek için bölgeleri kolinize eden dervişleri ve bölgenin diğer insanları bu vakıflarla desteklenmiştir. Bu hizmetlerin yeni fethedilen bölgeye götürülmesi Osmanlı iktidarını meşrulaştırdığı gibi güçlendiriyordu. Bu durum bir bakıma vakıfların siyasi bir işlevi de yerine getirdiği de oluyordu (Yediyıldız, 2012: 479-486). Vakıflar bu işlevleriyle Müslüman-Türk nüfusunun bu bölgelere iskânını teşvik ederek fethedilen yerlere Osmanlı Devleti'nin inanç ve medeniyetini de taşıyorlardı (Kazıcı, 2003: 93).

Osmanlı Devletinde vakıflar imar ve iskân açısından önemli roller oynamışlardır. Şehirlerimizin her türlü kamu hizmeti, sosyal yardımlaşma kurumları, ilmi, dini ve medeni hayatın, her türlü ihtiyaçları vakıflar yoluyla tanzim ve idare edilmiştir. Bu yönüyle vakıflar memleketin gelişimine ve refahın artmasına, sosyal ve ekonomik hayatın canlanarak yerleşim birimlerinin şenlenmelerine sebep olmuştur (Barkan, 1942: 354-385).

Osmanlı Devletinde XVI. yüzyılda 776, XVII. yüzyılda 1.663, XIII. yüzyılda 9.000 ve kesin olmamakla birlikte tüm Osmanlı tarihi boyunca 35.000 vakıf kurulduğu tahmin edilmektedir. 1530- 1540 yılları arasında Anadolu eyalet gelirlerinin % 17'sinin vakıflara ait olduğu tespit edilmiştir. Bu oran takip eden asırlarda artarak devam etmiştir. Vakıflarla ilgili yapılan değişik doktora tezlerinden Osmanlı ekonomisinin XVII. yüzyılda %15.97'si, XVIII. yüzyılda %26.80'i vakıfların kontrolünde olduğu anlaşılmıştır (Karataş, 2015: 96). Tanzimat döneminde vakıfların 1841-1861 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin bütçe gelirleri arasında ortalama on beş milyon kuruş civarında bir paya sahip olduğu tespit edilmiştir (Güran, 1989: 39-128).

Osmanlı toplumunda ibadet mahalli olan mabetlerin inşası, tamiri, bakımı, döşemesi, ısıtılması, aydınlatılması, temizlenmesi, vb. her türlü ihtiyaçları vakıflar vasıtasıyla karşılanmıştır. Ayrıca buralarda hizmet verecek imamdan tutun temizlik elemanına kadar tüm görevlilerin maaşları da vakıflar tarafından üstlenilmiştir. Bu nedenle her cami için bir veya birden çok vakıf kurulmuştur. Caminin yanı sıra müstemilatı içinde yar alan eğitim- öğretim hizmetlerine de yer verilmiştir. Camilerin yanında kütüphanelerin kurulması ve kitap bağışlarının yapılması, devletin bu konudaki teşviki sayesinde vakıflar aracılığıyla Tanzimat'a kadar üç yüzden fazla vakıf kütüphanesi kurulmuştur (Karataş, 2015: 139-140).

Ebu Eyyüb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensârî (ö. 49/669) hicret sırasında Hz. Muhammed'i evine misafir eden ve Türkiye'de "Eyüp Sultan" unvanıyla anılan sahabe Hazreç kabilesinin Neccâroğulları kolundadır. Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyüb ile birlikte Müslüman olmuştur ve Ensâr'dan İslamiyet'i ilk kabul edenlerdendir. 622 yılında yapılan ikinci Akabe Biatı'nda bulundu (Demirci, 2013: 4-5). Hz. Muhammed'in vefatından yarım asır önce Medine'de ağırlayan, birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere katılan Ebu Eyyub El Ensari aynı zamanda vahiy kâtipliğini de yapmıştır (Algül, 1994:123-125).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde Ayasofya'ya gidip şükür namazını kıldıktan sonra Hocası Ak Şemseddin'e daha önceden İstanbul'un fethi için gelen Eyüp Sultan'ın kabrinin bulunmasını istedi. Ak Şemseddin'in tespit ettiği yer bir metre derinliğinde kazılır ve bulunan kitabede "Burası Ebu Eyyub (r.a)'nın kabridir." ibaresini görülür. Sultan ilgililere, bu mübarek sahabenin kabri üstüne bir kubbe inşa edilmesini emreder. Daha sonra buraya camii, yanına Tefsir, Hadis, Fıkıh, İslam Tarihi ve diğer dini ilimlerin okutulacağı medresesinin yapılması için talimat verir (Işık, 2004: 276-277).

Fatih Sultan Mehmet, 1453'te yaptırdığı türbenin karşısında temeli atılan caminin yapımının 1458'de bitmesini sağladı. Fetih ruhaniyetinin toplandığı bu yer zaman zaman tamirler göyerek ilk şeklini kaybetti. Nihayet XVIII. asrın sonlarına doğru tamamen harap oldu. III. Selim 1798'de daha geniş bir planda yeniden inşa ederek 1800'de halka açtı. Hala o şekildedir. Türbeye de II. Mahmud, esaslı bir tarzda yeni bir şekil verdi. Lakin milli itikadın bu hararetili merhalesinden yavaş, yavaş bir şehir doğdu (Beyatlı, 1964: 40).

Osmanlılarda cami; mahallenin idare merkezi, halkı bir araya getiren sosyal mekân, hem ibadet hem de muhitin sorunlarının görüşülüp kara bağlandığı yerlerdi. Buldukları muhitte camilerin etrafında medrese, kütüphane, imaret vb. eğitim, sosyal ve kültürel kurumlarının yer aldığı ve bu yapıların giderleri de kendisine tahsis edilen vakıflar vasıtasıyla yerine getiriliyordu (Kazıcı, 2003: 103).

1. Osmanlı Devletinde Vakıfların Denetimi ve Kontrolü

Osmanlı'da vakıfların gelir ve giderlerinin her yıl teftiş edilerek takip edildiğini gösteren vakıf muhasebe defterlerinden kontrol etmek mümkündür (Karataş, 2015: 157). Osmanlı Devleti'nde, vakıf hakkında gerek cezai sorumluluk gerek hukuki sorumluluk açısından teftişe yetkili olan murakıplarda hiyerarşik olarak yukarıdan aşağıya doğru birbirlerini teftişe yetkilidirler. Bunda asıl gaye vakfın yararını takip etmek ve "hüsn-i muhafazasını" sağlamaktır. Vakıfta ortaya çıkan usulsüzlüklere sebep olan vakıf memurlarına cezai işlemlerin yanı sıra memurluktan da azledilirler (Öztürk, 1995: 208).

Osmanlı Devleti'nde, her vakıf ayrı bir birim halinde bir nazırın denetiminde bir mütevellî veya mütevellîler tarafından yönetiliyordu. Son yıllarda vakıf yöneticiliği meslek haline gelerek merkezileşmiştir. Sadrazamlık, Haremeyn vakıfları müfettişliği, Darüssade ağalığı gibi makamlara bağlı vakıfların sayısı artmıştır. Devlet XV. yüzyıldan itibaren vakıflar üzerinde bir tür merkezi denetim uygulamıştır (Yediyıldız, 2012: 479-486).

Vakfiyede belirtilen şartlara uygun bir şekilde idare edildiği müddetçe vakfın yönetim ve işleyişine müdahale edilemez. Vakıf gelirleri, hukuki düzenlemeler sayesinde amacı dışında kullanım ve suiistimallere karşı da güvence altına alınmışlardır. Vakıf gelirleri mütevellî denilen yöneticiler tarafından vakfiyesinde belirtilen şartlar doğrultusunda işletildiği, elde edilen gelirlerin de yine kuruluş amacı doğrultusunda harcadığı bilinmektedir (Kazıcı, 2003: 157-177).

Vakfın işlerini vakfiye şartlarına uygun yönetmek ve gözetmek üzere tayin edilen kişiye "mütevellî" veya "nazır" denilmektedir. Nazır kelimesi, özellikle Osmanlı uygulamasında mütevellînin vakıfla ilgili tasarruflarını kontrol etme ve gerektiğinde ona vakıfla ilgili meselelerde danışmanlık yapma görevini üstlenen kişi veya organlar için de kullanılmıştır. Bu kişilerin ve organların vakıf hakkındaki tasarrufları vakfı koruyup ve gözetme şartıyla geçerlidir. Vakfın yararına aykırı uygulamaları ise geçerli değildir (Akgündüz, 1996: 359).

Osmanlı Devleti'ndeki evkafın denetimi ve kontrolü de diğer İslam Devletleri'nden farklı değildir. Görev yine yargı teşkilatına aittir. Ancak Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, bütün beldelerde bulunan vakıfların teftiş ve kontrolünü, vakıfların tayin ettikleri nazırlar, devletçe bu amaç için tayin edilmiş olunan müfettişler ve kaza teşkilatı mensubu olan hâkimler yürütmekteydi (Akgündüz, 1996: 359).

Sultan II. Mahmut, devletin hudutları dâhilinde birçok vakfın olması, yönetimlerinin karmaşık bir hal alması, yeni kurulanların tanziminde görülen aksaklar, vakıfların farklı farklı nezaretlerce yönetilmesi gibi sebeplerden dolayı devletteki bütün vakıf teşkilat ve nezaretlerinin bir araya getirilmesi zaruretini doğurdu. Bu nedenle 1242/1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kuruldu (Kazıcı, 2003: 157-177). Bu sebeple kurulan Evkaf nezareti kısa bir süre sonra bütün Osmanlı Devleti'nde mevcut ve müstesna vakıfların dışındaki bütün vakıfların nezaret görevini üstlenerek muhasebelerini yapmaya başlamıştır. Artık nezaret, mazbut ve idaresi mazbut vakıfların hem mütevellîsi hem nazır, mülhak vakıfların ise tek yetkili nazırı halindedir. Böylece vakıfların amaçlarına göre işletmek üzere idarelerini üstlenerek mütevellîsi haline gelmiştir (Günay, 2012: 475-479). Vakfedilen gayrimenkullerin herhangi bir nedenle müsadere edilemeyeceği, kullanım alanı değiştirilemeyeceği için bu müesseseler, siyasi ve idari müdahalelerin dışında kalmışlardır (Yalçın, 1979: 184).

Evkaf Nezaretinin kurulma sebepleri arasında çok dağınık durumda olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması yanında, siyasi, askeri ve idari sebepler yüzünden vakıf sektöründe baş gösteren yolsuzlukların ortadan kaldırılması, keyfiliğe son verilmesi için vakıfların yönetimini toplum ve kurum lehine ıslah etmek, nezaret bünyesinde teşkil edilecek Evkaf Hazinesi kanalıyla vakıflar arası kaynak aktarımını gerçekleştirerek geliri gideri karşılamayan vakıflara destek sağlamak gibi düşünceler ön planda tutulmuştur (Kazıcı, 2003: 157-177).

XIX. yy' da Osmanlı Devleti'nin ve Jön Türkler rejiminin vakıfların yönetimini bütünleştirmeye yönelik bir alt yapıyı yavaş yavaş yerleştirmeye çalıştığı bir gerçektir. 1921'de kurulan Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti 3 Mart 1924'de kaldırılmış, vakıflar idaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet teşkilatıyla bütünleştirilmiştir (Yediyıldız, 2012: 479-486).

2. Vakıflarla İlgili Ortaya Çıkan Problemlerin Çözümü

Osmanlılarda, adalet ve şikâyet sisteminin bürokrasi tarafından yürütüldüğü, Osmanlı bürokrasisinin yerleşmiş kurallar ve göreneklere tabi olduğu, böylece padişah ve yakınlarının keyfi tasarruflarını önlemeye çalıştığı unutulmamalıdır. Vakıfların kamu işleri arasına alınmaması ve özel şikâyet konusu olması, vakfın hukuki niteliğinden gelmektedir. Vakıf üzerinde devletin teorik olarak bir tasarruf hakkı yoktur. Vakfa ait birçok şikâyetler de, vakıfların serbestiyeti prensibine saygı gösterilmemesinden doğmaktadır. Yerel yönetimlerin veya şahısların çeşitli konularda serbestiyet ilkesini ihlal etmeleri vakıf malını ele geçirmeleri üzerine Darüssade Ağası onlara karşı şikâyet ederek padişahın hüküm istemektedir. Böylece şikâyet ve padişahın emrini isteme, yüksek idare otoritesiyle idare edilen arasında doğrudan doğruya ilişki kuran, iletişim sağlayan bir mekanize oluşturmaktadır.

Padişah buyrukları, hükümler veya emr-i şerifler, genellikle kadırlara gönderilmiştir. Böylece merkezden bürokratların padişah adına verecekleri hükümler yanlış ve keyfi olabilir. Yanlış bir hüküm ortaya çıkmaması için mahallindeki şartları hesaba katarak ve soruşturma yaparak kanun ve şeriatın yerine getirilmesi fonksiyonu kadırlara verilmiştir. Bazı hükümler, hem kadıyı hem de örfi idare adamını ilgilendirdiği için ikisine de gönderilmiştir (İnalçık, 2005: 52-54).

Kadırlar, şer'i ve hükmi muamelatta kendilerine verilen beratlarla gösterilen vazifeleri, nikâh, izdivaç, miras taksimi, yetim ve mal-i gaibin muhafazası, vasi tayin ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine riayet edilmesinin nezareti, cürüm ve cinayet ve sair bütün davalar, hülâsa şer'i ve hukuki bütün muamelat kadırlar tarafından görülürdü. Kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları ve gördükleri davalara dair vermiş oldukları hükümleri kayıt için kanun gereği sicil denilen defterlerde tutarlardı (Uzunçarşılı, 2014: 113).

Tanzimat'a kadarki dönemde bütün hukuki ihtilaflar, devletçe tayin olunan kadı ve kadı naipleri tarafından çözülmekteydi. Bütün şer'îye mahkemeleri aynı zamanda vakıf davalarına da bakan mahkemelerdi. Bunun yanında özellikle Haremeyn vakıflarının şer'î meselelerine bakan Evkaf-ı Haremeyn müfettişliği (995/1586'da kurulmuş ve 1247/1831'de kaldırılmıştır) yanında bütün vakıfların bazı davalarını çözümlen Evkaf müfettişleri de vardır.

Tanzimat'tan sonraki dönemde Evkafı Hümayun Nezareti (1242/1286) bu müfettişler birleştirilerek Evkafı Hümayun Müfettişliği haline getirilmiştir (9 Safer 1247/ 1831). Vakıf davalarına Evkaf Mahkemeleri bakarken, Şer'îye mahkemeleri de yine Vakıf davalarına bakabilmekteydi (Akgündüz, 1996: 359).

3. Eyüp Sultan Vakfının Gayrimenkulleri

Ebu Eyyub Ensari Vakfiyesi 1582 tarihinde toplanmış olan muahhar vakfiyesi, 1489-1490 senelerindeki muhasebe defterleri vakfın gayrimenkulleri hakkında bize geniş bilgi vermektedir. Vakfiye Sultan III. Murad zamanında 1582 sonlarında Fatih tarafından yaptırılan asıl vakfiyenin ziyâ'a uğrayıp vakıf işlerinin sürüncemede kalması üzerine sonradan Sultan III. Murad tarafından yaptırılmış ve mütevellî Ferruh bin Abdüselam'a tevdi edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğüne, Fatih'in Türkçe vakfiyesiyle birlikte 1938 tarihinde Fatih Mehmed II Vakfiyelerinde neşredilmiştir (Barkan, 1938, Akt. Ayverdi, 1989: 348-349).

Vakfiyede, zikredilen vakıf malları: 1- Zâl Paşa Cami yakınında debbağ dükkanları gerisinde 5 fevkani höcre, 2- aynı yerde 10 debbağ dükkanı, 3 Mehmed Paşa vakfı ile mahdut 21 dükkan, 4- Sukıyyın mahzeni ve salhane dükkanları yakınında 9 höcre, 5- Deniz kenarında salhane dükkanları, 6- matbah arkasında 6 höcre, 7- imaret yakınında 8 dükkan, 8- Cami haremüne muttasıl 9 attar ve bakkal dükkanı, 9- ve 4 dükkan, 10- ekmeççi fırını, 11- Eski Hamamın yanında başçı dükkanı, 12- Eski Çifte Hamam, 13- Yeni Hamam, 14- Baba Haydar Mahallesinde 15 dükkan, 15- Cami yakınında bostan, 16- mumcu dükkanı yanında bostan, 17- ya Vedud Zaviyesi yanında bostan, 18- Eyüb kasabasının bütün toprağı, 19- Edirneye tabi İshak Fakıyh ve Nasırlı Karyeleri, 20- Ergeneye tabi Bakla Kadı, Tilmaş Beşmaş ve Yeni Köy, 21- Kızıl Ağaç kazasına tabi tekrar Yeni Köy, 22- Filibeye tabi Müderrislü, Hızırşeyli ve İshak Fakıyh, 21- Mentaşalı, 22- Vize'de Tatarlı 23- Keşan'da Hacı İlyas, Seyyidi Köy, Dede Köyü denilen Kadı Köyü, 23- Silistre'de Busulkuva, 24- Karacabey'e tabi çatallar, Koçaç, Erasiti, Acıca ve Esen Gazi, 24- Mihaliç'a tabi Namazlığı, 25- Gediz'de Dere Köy, halıcı, Bayındır ve kızılca, 26- Bursa'da Mashara, 27- İznik'te Pazar Köy, 28- Uluabad'da balcı, İmnos, 29- Karacabey' tabi Ahi Tuzcu, özgür, Mü'min ili, 30- Herke (Mar'uf Küçük kasaba) karyelerini vakfetmiştir (Ayverdi, 1989: 348-349).

Tablo 1: Eyüp Sultan Vakfının 1489-1490 Yılları Muhasebe Defterine Göre Rumeli'deki Gelir Kaynakları

	Vakıf Malları	1489 (Akçe)	1490 (Akçe)
1	Türbe Kariyesi (Eyüb) cizyesi, bağları İstanbul'a tabi	20.444	21.111
2	İki hamam icaresi	3.333	3.334
3	Vizeye tabi Tatarlı kariyesi	4.500	4.500
4	Kırk Kilise'ye tabi Halil Fakıyh Kariyesi(Vakfiyede yoktur)	600	600
5	Edirne'ye tabi Ulu Şahin ve Hacı Köyü Kar.(Vakfiyede yoktur)	3.300	3.570
6	Nasurlu Kariyesi	650	600

7	Dimetoka'ya tabi kadı ve pişmiş kariyeleri	3.325	3.814
8	Malkara'ya tabi Hacı İlyas kariyesi	1.000	1.000
9	Keşan'a tabi Ali Seydi kariyesi	1.187	1.035
10	Keşan'a tabi dede köyünde Hasan Fakıyh kariyesi	1.571	1.139
11	Kızıl Ağaç Yenicesine tabi Şeyhi kariyesi	1.000	1.000
12	Karın Ovası'na (Filibe) tabi Şeyhlu kariyesi	2.000	2.900
13	Filibe'ye tabi İshak Fakıyh kariyesi	3.853	3.016
14	Filibe'ye tabi Hızır Şeyhlu kariyesi	5.176	3.722
15	Filibe'ye tabi Müderrisli kariyesi (Vakfiyede Menteşalı)	2.761	2.838
16	Filibe'de Başcı dükkanı (Vakfiyede yoktur)	990	990
17	Zağra'da değirmen(Vakfiyede yok)	1.000	1.000
	Toplam	56.690	56.269

Tablo 2: Eyüp Sultan Vakfının 1489-1490 Yılları Muhasebe Defterine Göre Anadolu'daki Gelir Kaynakları

	Vakıf Malları	1489 (Akçe)	1490 (Akçe)
1	Hereke ve hasan Fakıyh kariyeleri ve değirmen	4.122	3.550
2	Gebze'ye tabi Kadılı kariyesi (Vakfiyede yok)	2.300	2.176
3	Gürle'ye tabi Azeb bey kariyesi(Vakfiyede yok)	1.237	1.255
4	Bursa'ya tabi Halifeli kariyesi(Vakfiyede yok)	2.144	2.406
5	Mihaliç'e tabi Ahi Dorica kariyesi(Vakfiyede yok)	900	900
6	Mihaliç'e tabi Koçaç ve Ekşihur kariyeleri	5.000	5.000
7	Mihaliç'e tabi çatallar	11.605	13.942
8	Mihaliç'e tabi Arestı, Acıca ve Eşen Gazi kariyeleri	3.878	6.386
9	Mihaliç' tabi Namazlığı kariyesi	888	1.822
10	Mihaliç'e tabi Balcı kariyesi	10.650	11.949
11	Mihaliç' tabi İmesüz kariyesi	6 041	4.808
12	Aydın'a tabi' Şeyhlu kariyesi (Vakfiyede yok)	1.200	-
13	Aydın'a tabi' Karacasu kariyesi (Vakfiyede yok)	8.000	8.549
14	Gediz'de Kızılca Kaya (Vakfiyede sade Kızılca) Şapcı (Vakfiyede Halıcı), Bayındırlı kariyeleri	1.200	-

15	Hereke'de Değirmen ocağı (Vakfiyede yok)	2.000	-
	Toplam	61.165	63.943

Vakfiyede 36, muhasebe defterinde 34 kariye vardır. İsimlerde epeyce değişiklik olduğu görülüyor. Bunlar muhasebe defterinde her birinin yanına yazılmış bulunmaktadır. Muhasebe defterinde ayrıca Filibe'de başçı dükkânı, değirmen gibi ilaveler vakfiyede yoktur (Barkan, 1938, Akt. Ayverdi, 1989: 348-349).

Arşiv kaynakları içinde vakıf muhasebe defterleri, vakıfların zaman içinde izlenmesi ve detaylı iktisadi analizlerinin yapılması bakımından kapsamlı arşiv kaynaklarıdır. Bu defterler gerek vakıf sistemin kurumsallaşması bakımından gerekse iktisadi ve sosyal tarih açıdan son derece önemli kaynaklardır. Vakıfların gelir-giderlerinin bu belgeler vasıtasıyla vakıfların durumunda zaman içinde meydana gelen dalgalanmaları, büyümeleri, küçülmeleri ya da istikrarlı bir şekilde sürdürmelerini de ortaya koymaktadır (Orbay, 2004: 289-305).

Müstakil olan her vakfın hesapları da müstakil tutulur. Bu hesapların sorumlu memurları mütevellilerdir. Bunlar birkaç vakıftan birlikte sorumlular vakıfların birbirleriyle irtibatları yoksa hesaplarını ayrı ayrı tutmak zorunda olup hesaplarını karıştıramazlar ve yıllık kesin hesaplarını çıkararak evkaf bütçelerinin temelini teşkil ederler (Öztürk, 1995: 217).

Vakfın 1489-1490 yıllarında Rumeli ve Anadolu'da yıllık yaklaşık yüz yirmi bin akçe civarında gelirinin olduğu görülmektedir. Bu gelirlerin yıllar bazında bir iki istisna hariç gelirinin sürekli olduğu anlaşılmıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nde vakıflarla ilgili kayıtların düzenli tutulması ve ileride değineceğimiz vakfın gelirlerine yönelik yapılan gasp ve işgallerin anında yetkililerce incelenerek sonuçlandırılmasının da etkili olduğu söylenilebilir.

4. Eyüp Sultan Vakfıyla ilgili Yapılan Şikâyetler

Osmanlı Devleti daha beylikler zamanında başlayan, devletin ilerleyişi ve yükselişiyle orantılı olarak artan vakıfların idare teftiş sistemleri kendisinden önceki devletlerin uygulamalarını da esas alarak geliştirmişlerdir. Bilhassa kadıların özel vakıfları teftiş etmesi, muhtelif zamanlarda İstanbul kadısının başka yerlerdeki vakıfları teftişten geçirmesi veya değişik yerlere ayrı ayrı müfettişlerin tayin olunması sisteminin Osmanlı'da da devam ettiğini göstermektedir. Müfettişler her yıl vakıf hesaplarını ve müteveli aleyhine yapılan şikâyetleri tetkik ederek nazıra bildirirdi. Böylece nüfuzlu nazırların idare ettikleri vakıfların ayrıca kadılar tarafından teftişi mümkün olmazdı (Köprülü, 2013: 184).

Vakıflar; menkul ve gayrimenkul mallarının çalıştırılması, gelirlerle sorumlu olduğu hizmetlerin eda edilmesi, yeni binalar inşa ederek vakıf gelirlerinin artırılması gibi görevler üstlenmekteydi. Bunun yanı sıra vakıfların kiraya verilmesi, tamir ve bakımlarının yapılması, vakıf alacaklarının tahsil ettirilmesini sağlama, vakıflarla ilgili davaların mahkemeye intikal ettirilmesi ve davaların takip etme işlerinden müteveli sorumluydu. Kayd-ı hayat şartıyla atanan müteveli, toplumda güvenilirliği ve dindarlığı ile tanınma, itibar sahibi olma ve vakıf işlerini yürütme konusunda liyakatli olmak şartı aranmaktaydı. Müteveli görevini layıkıyla yürüttüğü sürece hiç kimsenin müdahale hakkı yoktu. Ancak ihmalkârlığı ve kasıtlı olarak vakfı zarara uğratma ya da şartlar aykırı hareket etmesi durumunda da azledilirdi (Karataş, 2015: 181).

Vakıflardaki kararın müteveli ile birlikte verildiğini ve hayatının akışını kolaylaştırırken vakfın da zarara uğratılmaması için gerekli tedbirler de ihmal edilmemiştir. Bu konuda Haslar kadısına ve Eyüp Sultan vakfı mütevellisine 24 Muharrem 979 / 18 Haziran 1571 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hükümde kasaba ahalisinin yapmış olduğu Hazret-i Ebâ Eyyûb Ensârî Vakfı'na ait kırıhanenin kasabaları ile İstanbul yol güzergâhında olmasından ötürü gelip giden yolcuların seyahatine engel olduğu belirtilmiştir. Şahıslar binanın oradan kaldırılarak başka bir yere nakledilmesini talebinde bulunmuşlardır. Binanın buradan kaldırılması durumunda vakfa bir zararın olmayacağını ve ücreti mukabilinde Müslümanların yararına daha faydalı olacağını beyan etmişlerdir. Bu hükümde kadı, müteveli ile birlikte yetkili kılınarak bu kırıhanenin yol kenarından kaldırılarak vakıf muhitinde uygun bir yerde binanın yapılıp vakıf adına kiraya verilmesi buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):10 Hüküm:85).

Arşiv kayıtlarına bakıldığında devlet görevlilerinin zaman zaman vakıf gelirlerini gasp ettiklerini ve bunu sürekli hale getirdiklerine dair şikâyetler yapılmıştır. Mahallinde yapılan incelemeler üzerine mahkemelerin kayıtlar ve şahitlerin ifadeleri doğrultusunda karar verdikleri, el konulan gelirlerinin tahsil edildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Ancak tahsil edilen bu gelirlerin gereken yerlere teslim edilmediği anlaşılmıştır. Örneğin, Silistre ve Karinabat kadılarına 23 Cemaziyülahır 986 / 27 Ağustos 1578 tarihli hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde Eyüp Sultan Vakfı mütevellisi olan Ferruh merkezi yönetime mektup göndermiştir. Zikredilen vakfın Karinabat kazasına bağlı Küçük köyü mahsulünü beylerbeyi çavuşlarından zabıt Hüseyin'in birkaç yıldan beri haksız bir şekilde zapt ettiği ve verilen emirleri dinlemeyen bu şahısın haksızlığa devam ettiği bildirilmiştir. Bu şikâyet üzerine yapılan teftişte adı geçen şahıs vakfa ait köyün gelirlerinden men edilmesine rağmen, bu yerlerin gelirlerini vakfa vermeyip zorla uhdesinde tuttuğu, kadının hükmüne uymayarak nezaketsizlikte bulunduğu ifade

edilmiştir. Bundan önce vakıf cabilerinin de vakfa ait olduğuna dair şahitlikte buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca yöre halkının da adı geçen şahıstan çok rahatsız oldukları sonucuna varılmıştır. Bu nedenlerden ötürü şahsın bu işten men edilip aldıklarının vakfa iadesi hususunda emri hümayun verilmesi talep edilmiştir. Gönderilen emri şerifte, zabıt Hüseyin'in mahkemeye getirilmesi, eğer kendisi gelmez ise tımarını işleyen adamın hazır bulundurulması beyan edilmiştir. Devlet, bahse konu olunan yerler belirtildiği gibi vakfın olduğu sabit olursa; mahsul da vakfa hüküm olunup malum şahıs Hüseyin'in men ettirilerek bundan sonra o yerlere yaklaştırılmamasını ve gasp ettiği mahsulün de vakıf zabıtlarınca tutulacak tutanakla vakıf için el konulmasını emretmiştir (BOA A.(DVNSMHH.d.):35 Hüküm:243).

Devlet görevlilerinden bazılarının bizzat Padişahın emri şerifleri gereğince vergiden muaf olan yerleşim birimlerinden de emri şerif hilafına köylülere karşı davranışları olmuştur. Bunların çeşitli haksızlıklar nedeniyle yerlerinden oldukları, köylerinin boşalması sonucu da vakfın zarara uğratılması üzerine sakinlerin yurtlarına dönmelerinin sağlanması, kamu görevlilerinin bu işten men edilmeleri ve isimleriyle birlikte detaylı bilginin makama yazılması emredilmiştir. Bu konuda Yenişehir ve Gerdüs kadılarına gönderilen 8 Safer 1018 / 13 Mayıs 1609 tarihli Hattı Hümayun gönderilmiştir. Bu Hattı Hümayunda: *Eyüp Sultan vakfı mütevellisi olan Mehmet yüksek makama mektup gönderip kazalarınızda bağlı Fircesu, Şeyhlü, Karacahisâr köylerin tamamı adı geçen vakfın mülkleri olması nedeniyle tamamı vergiden muaf olup ellerinde müteaddit mu 'af-nâme ve serbest-nâmeler verilmiştir. Şu ana kadar başkaları müdahale etmemiş iken bir iki seneden beri sancakbeyi ve Subaşılardan adamlarından ve bazı ehli örf tائفesi ve naipler zikrolunan vakfın köylerine varıp ellerinde olan emri Şerife muhalif nice nesnelere teklif edip vakıf re 'ayasına envai zulümler yaparak reayanın çoğu perakende ve perişan olmuştur. Zikrolunan köyler harap ve heder olduğundan başka vakfı büyük zarara uğratmışlardır. Bunların önceki ellerinde olan muaf name ve serbest-nâmeleri mucibince işlem yapılması, başkalarının müdahalesine müsaade edilmemesi, reayayı rencide etmeğe devam etmeleri durumunda buyruğum vardığında: Ebâ Eyyûb Ensârî Vakfı köyleri reayasına zulmeden kamu görevlilerinin bu işten men edilmeleri verilen emre uymayıp zulümlerine devam ederlerse isimleriyle yazıp makamı hümayuna arz edesin diye buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):78 Hüküm:1854).*

Vakıf'a ait köy merasını zapt eden, ahaliye haksızlıklar yapan görevliler hakkında, mahallinde araştırma yapılarak tafsilatlı raporlarla birlikte tüm deliller İstanbul'a gönderiliyordu. Bu hususta, Evâil-i Rebiyülahir Sene 1056/ 17-26 Mayıs 1646 tarihinde Mihâliç kazasına mutasarrıf olan Mevlana ( ) hüküm gönderilmiştir, Hükümde, Burusa kadısı Mevlana ( ) şikâyetinde, Mihâliç kazasına bağlı Kara Ağaç mukataası zabiti olan Mehmet meclis-i şer'e mukataasının dâhilinde olan Kermek köyünün sınırları içinde yer alan meraya el koymuştur. Bu mera iki yüz seneden beri mukataa re 'ayasının yedinde olup miri koyunların otlağı oluna gelmiş iken köy yakınında bulunan Eyüp Sultan Vakfı tımarı köyünün zabiti Mehmet merayı zapt ederek ahaliye de zülüm ettiğine dair şikâyetle bulunulmuştur. Bu hususun acil olarak mahallinde hak ve adalet üzere tetkik edilerek tutulan kanıt ve vesikaların raporlarıyla birlikte Asitâne-i Sa'adetim'e arz olunması için emrim gönderilmiştir (BOA A.(DVNSMHH.d.):90 Hüküm:52).

Voyvodaların köylülerden kayıtlı vergiden fazla vergi tahsil etmesi üzerine yapılan şikâyetlerde fazladan alınan miktarın hak sahiplerine iadesi ve defterde belirtildiği şekilde hareket edilmesi özellikle vurgulanıyordu. Bu tür durumun yaşandığı evâil-i Ramazan 1089 / 116-25 Ekim 1678 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Yenişehir kadısına ve Aydın voyvodasının Yenişehir'in Aydın kazasında Eyüp Sultan Camisi vakfı köyü olan Karasu köyünün voyvodası Hızır hakkında, şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetle bulunan şahıslar voyvodaları olan Hızır'ın bunlardan kânun ve defterde yazılı olan akçadan fazla akça aldığı, halka zulüm ettiğini bildirmişlerdir. Kanunda belirtilenden fazladan aldığı akçelerin sahiplerine iade edilmesi ve defterde yazılı miktar üzerine hareket edilmesi, kanun ve deftere acilen uyulması hususunun yazılması emir buyruldu (BOA A.(DVNSMHH.d.):96 Hüküm:724).

Vakıflarla ilgili şikâyetler sadece devlet görevlileri ile ilgili değildi. Aynı zamanda vakıf mallarını kanun dışı işgal eden şahıslarla ilgili şikâyetler de mevcuttu. Vakıf malları üzerinde ev ve mezarlıklar yaparak kanun dışı işgalde bulunanların tasarrufta buldukları yerlerin terkine dair 26 Şevval 987 / 16 Aralık 1579 tarihinde Galata ve Haslar kadılarına hüküm yazılarak gaspa son verilmesi istenmiştir. Gönderilen hükümde, Eyüp Sultan vakfı mütevellisi olan Hacı Ferruh kazaya defteri gönderip bazı kişiler Eyüp kazasında anılan vakfa ait olan yerleri vakıf defterine muhalif olarak zapt etmişlerdir. Bu şahıslar, kendilerine ve yakınlarına evler ve mezarlıklar ihdas ettikleri bildirilmiştir. Bu konunun kanun üzere dikkatli bir şekilde araştırılarak o kişilerin tasarruf ettikleri yerlerin kanuna aykırı bir şekilde vakfın mülkünü kendilerine ve akrabalarına mezarlık olarak kullanmaları caiz değildir. Bu tarzda hukuk dışı tasarruf ettikleri yerleri vakfa geri vermeleri, bunların işten men edilmeleri şer'i şerif gereğince yerine getirilmesi için emir yazılarak bir sureti de vakıf mütevellisine kanun üzere hareket edilmesi için verilmiştir (BOA A.(DVNSMHH.d.):40 Hüküm:459).

Metruk duruma düşen vakıf arazilerinin ilgisi olmayan şahıslarca işgal edildiği de oluyordu. Bu konuda Defteri Cedidi Hakanide tutulan kayıtlar esas alınarak bir kara varılıyordu. Bu defterde kaydı bulunmayan her kim olursa derhal terk etmesi ve işgalde bulunduğu süre zarfında faydalandığı vakıf malının bedelinin gösterildiği tafsilatlı icmal doğrultusunda, tahsilatın gerçekleşmesi için azami dikkat gösteriliyordu. Bu konuda 1 Zilkade 1016 / 17 Şubat 1608 tarihinde Filibe kadısına ve ilgili olan diğer kadılara hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Eyüp Sultan mütevellisi olan Mehmet tarafından

makama yapılan işgale ilgili arz sunulmuştur. Sunulan bu arzda: Filibe ve etrafında bulunan köylerin tamamı kanun hilafına boşalan arazilerin Eyüp Sultan vakfına aittir. Buna rağmen dışarıdan bazı kişilerin bu arazi işgal ettiklerini bildirilmiştir. Tastikli Defteri Hakanide kayıtlı sureti gereğince hareket edip kayıtlı bulunan köylerin resim, harç, bâd-ı hevâ, resm-i ârusâne, kul ve câriye müdeğânesine, vergileri bulunmaktadır. Görevlilerden beylerbeyleri ve sancakbeyleri adamları, voyvodaları, alay beyleri ve sair zuamâ ve erbabı tımdardan çeribaşı, çeri sürücüleri, eminler, idareciler ve sair iş erlerinden, dışardan bir fert dâhil edilmemesi buyruldu. Bu hususta vakfın mütevellisi tarafından, bu köylerde daha önceden defterde yazılı olan hak sahiplerine iade ettirilmesi buyruldu. Defterde kayıtlı olmayan şahıslar tespit edildikten sonra bunlardan haksız kazanç sağlayan herkesten vakıf mütevellisinin adamları tarafından kanun üzere tahsil edilmesini, vermekte direnen şahısların isimlerini ve vergilerinin miktarının bildirilmesi ve kanun doğrultusunda işlem yapılması emir olunmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):76 Hüküm:279).

Vakıf hudutları içinde bulunan ve gelirleri vakfa ait olan ölçü ve tartlarının da gelirleri de vâkfa ait olduğu, bu konuda başka ikinci şahıslara ruhsat verilmediği, izinsiz açılanlara da müsaade edilmediği bariz bir şekilde görülmektedir. Bu konuda 15 Şevval1046 / 12 Mart 1637 tarihinde Haslar kadısına hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Eyüp Sultan vakfı mütevellisi makama mektup gönderip Eyüp Sultan Vakfı hududu içinde yer alan bazı iskelelerde kantarların dışında ruhsatı olmayan kantarlar kurularak vakfın gelirinin azalmasına neden olduğu bildirilmiştir. Bunların engellenmesi ve iskelelerden vakfın kantarları dışındaki diğer kantarların kaldırılarak vakfın zararının önüne geçilmesine dair hüküm hümayun talep edilmiştir. Bu durumun merkezden gönderilen mühürlü ve tasdikli Defteri Hakaniye göre kayıtlı bulunan resmi kantar vakfın ise, iskelelerde vakfın kantarından başka kantar bırakılmaması emredildi. Bundan böyle iskelelerde tartılacak mal ve eşyanın kantariyesi defter gereğince vakfın kantarlarında tartılması ve gelirin vakf adına tahsil edilmesi için başka bir emire gerek bırakılmadan uyulması yönünde emir yazılması buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):87 Hüküm:100).

Vakıflarla ilgili kayıtların düzenli tutulduğu, bir gaspın olduğu durumlarda zaman kaybedilmeden ilgili defterler üzerinde yapılan inceleme sonucu vakfın kayıpları giderilmiştir. Bu durumun yaşandığı birim için evâil-i Cemaziyülahır 1117 / 20-29 Eylül 1705 tarihinde Üsküdar kazasına tabi Gebze nahiyesi naibine hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde; Eyüp Sultan vakfı karyelerinden Gebze'ye bağlı Hereke köyün vakfa ait olduğunu, köyde vefat eden ve mirasçısı olmayanların mallarına dışarıdan müdahale edilmektedir. Vakfın zabiti Mehmet tarafından vakıf köyünde kanunun emrettiği şekilde mirasçısı olmayanların malının defter ve kanunda yazıldığı üzere toplanması, yanlış bir iş yapılmaması için müracaatta bulunmuştur. Yapılan araştırma sonucu Defterhane-i Amir'de mahfuz olan Defter-i İcmâl, Mufassal ile Defter-i Evkafa göre Gebze nahiyesinde Hereke köyü Eyüp Sultan vakfı köylerinden olduğuna dair yazılı kaydı mevcuttur. Bu doğrultuda ve kanun üzere işlem yapılması buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.ZYL.d.):12 Hüküm:271).

Vakıflarla ilgili şikâyetler sadece devlet görevlileri ve bazı şahıslarla ilgili değildi. Aynı zamanda vakıf mallarını kanun dışı işgal eden vakıf görevlileriyle de ilgili şikâyetler de mevcuttu. Vakıf görevlilerinden görev ihmal bulunanların yapılan şikâyetler üzeri tespit yapıldığından görev zararının kendilerinden tahsil edilmiştir. Bu durum vakıf hizmetinden yararlanan kişilerin de bu konuda duyarlı davranarak vakıfların korunmasına katkı sunmuşlardır. Bu hususta Ergene kadısına 25 Zilhicce 987 / 12 Şubat 1580 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Ergene kazasına bağlı Yavlu köyü ahalisi mektup gönderip köyleri civarında Ergene köprüsü yanında Eyüp Sultan vakfından olan hânın dört akçe yevmi ile tamircisi olan Dimitri dört yıldan fazla gelip tamir yapmamıştır. Hanın içinde suların aktığı, konaklamanın mümkün olmadığı, zorunlu kalan yolcuların hastalandıkları, vakfa zarar verdiği arz olunmuştur. Bunun üzerine gönderilen hükümde, şu an tamircilik görevi olan adı geçen şahsın açıklandığı tarzda görevini ihmal ettiği ve vakfı zarara uğrattığı tespit edilmiş ise ortaya çıkan zararın yasal olarak tamirciden tazmin ettirilmesi buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):39 Hüküm:355).

Vakıf mütevellilerinin de usulsüz bir şekilde halktan fazladan para aldıkları tespit edildiğinde, bu paranın geri iade edilerek bu durumların bir daha yaşanmaması hususunda dikkatli davranılmaması belirtilen kayıtlara da rastlanılmıştır. Eyüp Kadısına 28 Şevval 989 / 23 Kasım 1581 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde, Eyüp Sultan Cami civarındaki pazar esnafından haksız yere akça alan Eyüp Sultan Vakfı mütevellisinin bu işten men edilmesi bildirilmiştir. Buna rağmen bu şahıs muhalefet edip kendi namına esnaftan para toplamaya devam ettiği gibi Müslümanların kabirlerine zarar verdiği, fakirlere dahi zulüm ettiği bildirilmiştir. Bu nedenle esnaftan daha önce hangi usulde akça alınıyorsa o şekilde akça alınmasına devam edilmesi, mütevellinin zorbalığının engellenmesi hususunda tembellik gösterilmemesi şeklinde emir buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):46 Hüküm:487).

Vakıf görevlileri sultanların vakıflarında da vakıf mallarını zimmetlerine geçirdikleri olmuştur. Bu durumun araştırılması için bir heyetin nezaretinde mahallinde araştırma yapılarak kimin ne zimmetine geçirdiğini tafsilatlı bir şekilde tespit edildikten sonra bir gecikmeye mahal verilmeden vakfa iade edilmesi hususunda ilgililere emirlerin de gönderildiği oluyordu. Bu hususta 26 Ramazan 992 / 1 Ekim 1584 tarihinde Nakibüleşraf Mevlana Muhiddin'e hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Eyüp Sultan, Merhum Sultan Mehmed Hân, Sultan Bâyezid Hân, Sultan Selim Hân, Sultan Süleyman Hân ve Ayasofya-i Kebir vakfı mütevellileri ve sair mübaşirleri vakıf mallarını zapt ettiklerine dair ihbarlar alınmıştır. Bu hususun yerinde teftiş yapılması için bundan evvel Burusa kazasında olan adaletine ve dürüstlüğüne kuşku olmayan Şemseddin'in vakıfla ilgili

hususları araştırmasıyla görevlendirildi. Adı geçen görevli vakıf mahalline vardığında; vakfın mütevellileri ve sair lâzım olan mübaşirleri toplatarak her kesin hazır bulunduğu ortamda kanun doğrultusunda muhasebeleri görülmeyen günlük muhasebat defterlerini götürüp kiler, mutfakta çalışan kişiler dâhil gelir-giderin teferruatlı incelenmesi buyruldu. Bu inceleme sonucunda kimin zimmetinde ne kadar mal varsa geciktirmeden kanun üzere tahsil ettirip ayrıntılı bir şekilde rapor edilerek ve vakfa aktarılmasında bir gecikmeğe mahal vermeden makama da arz edilmesi buyrulmuştur (BOA A.(DVNSMHH.d.):53 Hüküm:536).

Vakıf gelirlerinin tahsiliyle yetkili kılınan görevlilerin ölümü halinde kalan tahsilatın toplanması için yeniden yetkili kişiler tayin edilerek vakfın gelir kaybı yaşanmaması için tedbirler alınıyordu. Bu hususta evâli Muharrem 1088 / 6-15 Mart 1677 tarihinde Bolu paşasına ve kadılarına hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Mehmet adında bir kişinin arz-ı hâlde bulunarak adı geçen kazada bulunan Eyüp Sultan vakfı olan köyün bin yetmiş küsur senesinde zabiti olan amcası Yusuf adında yeniçeri yedi bin akçayı toplamakla vazifeli kılınmıştır. Ancak adı geçen şahıs mezkûr senedeki mahsulün gelirini toplayamadan öldüğünden vakıf malı köy halkında kalmıştır. Bu nedenle ölen zabitin yerine yeğeni Mehmet'e bu mahsul gelirinin toplanması yetkisi verildiğine dair emir yazılmıştır (BOA A.(DVNSŞKYT.d.):5 Hüküm:205).

Devlet, Vakıf görevlileri ve şahıslar dışında vakıflar arasında da birbirlerinin mülklerini kendi taşınmazları gibi göstererek gelirlerini tahsil ettiklerine dair kayıtlar da mevcuttur. Eyüp Sultan vakfı mütevellisinin başka bir vakfa ait müdahalesini konu alan Evâsıtı Şevval 1101/ 18-27 Temmuz 1690 tarihli bir kayıt nedeniyle İstanbul ve Haslar kadılarına hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Babü's-sa'âde Ağası Abdurrahman Ağa'nın sorumluluğunda olan ve İstanbul'da Dikilitaş civarında bulunan, Eyüp Sultan Câmîi yakınında olan Merhum Atık Ali Paşa Câmîi Vakfı'nın Defter-i Cedîd ve vakfiyesinde iki yüz seneden beri taşınmazların kayıtlı olduğu halde Eyüp Sultan Vakfı mütevellisi vekili Abdülganî'nin müdahale ettiğine dair şikâyetle bulunmuştur. Konun mahallinde kânun üzere tetkik edilerek sonuca bağlanması için emir yazılarak konun aydınlığa kavuşturulması buyrulmuştur (BOA A.(DVNSŞKYT.d.):14 Hüküm:115).

Vakıflar arasında tartışmalı bir konu ile ilgili daha önceden verilen bir hükmün geçerli olduğunu ve yeni bir karara gerek duyulmaksızın buna uyulmasını belirtiliyordu. Vakıfta evâil-i Şevval sene 1101 / 9-Temmuz 1690 tarihinde yaşanan durumdan dolayı Kırmastî kadısına hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Eyüp Sultan vakfı mütevellisi, Hüdavendigar Sancağının Kırmastî nahiyesine bağlı Öztimur köyünün kendi vakıf defterinde kayıtlı olmasına rağmen, İsa Bey Vakfı mütevellisi, bu köy İsa Bey vakfı'nındır diyerek mahsulüne el koymuştur. Yapılan tetkik ve inceleme sonucu Öztimur köyünün İsa Bey vakfında böyle bir köyün bulunmadığı, bu köyün Eyüp Sultan vakfına ait olduğu Defter-i Evkâf'da kayıtlı olduğuna rastlanılmıştır. Bu konuda daha önceden Defter Emîni Hacı Hüseyin arzı mucibince bin doksan sekiz senesinde emri şerif verildiğini bildirip tekrardan emri şerif istenmesinin gereği olmadığı, mevcut olan bu emir üzere hareket edilmesi buyrulmuştur ((BOA A.(DVNSŞKYT.d.):14 Hüküm:6).

Vakıf köyünde ikamet eden bazı köylülerin mükellef oldukları cürm ü cinâyet vergisini vermemeleri üzerine emri şerif gönderilerek defterde yazılı kurallara uyulması hususunda emirler de gönderilmiştir. Bu hususta evâhir-i Rebiyülahir 1089 / 19-28 Haziran 1678 tarihinde Yenişehir Aydın kadısına ve Aydın voyvodasına hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde, Yenişehirin Aydın kazasında Eyüp Sultan vakfı köyü zabıtine köylülerinin reayasından olan ve defterde kayıtlı bulunan "cürm ü cinâyet" ve sâ'ir" bâd-ı hevâ "vergiilerini vermekle mükellef olan bazılarının bundan böyle "sana biz cürm ü cinâyet için akça vermeyiz." söylemeleri üzerine bu meselenin kanun ve defterde emrettiği üzere amel olunması için emri şerif istemişlerdir. Bu hususun kânun ve defter doğrultusunda hareket edilmesi emrim olmuştur diye ferman gönderilmiştir (BOA A.(DVNSMHH.d.):96 Hüküm:73).

Vakıflarda meskûn Yörüklerin buldukları mahalde yazılması hususunda emri hümayun yazılarak kayıt altına alınmaları sağlanıyordu. Bu hususta Yörüklerin yazılması için evâsıt-ı Recep 1102 / 10-20 Nisan 1691 tarihinde, Filibe molasına ( ) ve ( ) kadılarına ve ayan-ı vilâyet iş erlerine hüküm yazılmıştır. Bu hükümde, Medine-i Münevvere, Eyüp Sultan, Sultan Bayezid, Sultan Murat ve Gazi Evrenos Vakıflarında meskûn Yörük taifesinin tahririnde görevli Hasan'ın tahrir yapmadığı tespit edilmiştir. Mezkûr vakıflarda ikamet eden yâvâ, yağcı, eşkinci, küreci ve sarıca Yörüklerinin herhangi bir kazada bulunur ise fermanım doğrultusunda mazeret gösterilmeden tahrîr ettirilmesi bâbında hüküm yazılarak kayıt altına alınmaları sağlanmıştır (BOA A.(DVNSMHH.d.):101 Hüküm:142).

Sonuç ve Değerlendirme

Eyüp Sultan, Hz Muhammed'in hicretinde kendilerini Medine'de misafir etme şerefine nail olması, Hz Muhammed'in döneminde yapılan büyük seferlere katılarak en son seferi olan İstanbul'un fethinde vefat etmesi, İslam dünyasında kendisine önemli bir saygınlık kazandırmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden hemen sonra kabrini buldurarak cami ve diğer müştemilatının giderleri için Anadolu ve Rumeli'de oluşturulan gayrimenkullerle vakıf kuruluşu itibarı ile yıllık geliri yüz yirmi bin akçeyi aşan bir bütçeye sahip olurken aynı zamanda birçok kişi de bu vakıfta görev alarak geçimlerini sağlamışlardır.

Vakıfla ilgili yapılan şikâyetler, devlet ve vakıf görevlilerinin suiistimalleri, bazı şahıslarına vakıf mallarına yönelik gasp ve vakıflar arası ihtilaftan kaynaklı şikâyetlerdir. Yapılan şikâyetler çok titizlikle araştırılarak vakıf mallarının korunmaya çalışıldığı, vakıfla ilgili suiistimallerin önlenmesi de vakıf defterleri ve şahitlerin ifadelerinin esas alındığı, vakfın gasp edilen aynı ve nakdi kayıplarının tazmin edildiği ve ilgili kişiler hakkında da yasal işlem yapıldığı görülmektedir. Şikâyet konusu ile ilgili daha önceden alınmış bir karar ve gönderilen emr-i şerif varsa başka bir karara gerek duyulmaksızın bunların doğrultusunda dava çözüme kavuşturularak devlet ve vakfın süreklilik ilkesine riayet edildiği tespit edilmiştir. Bu da vakıf malının dokunulmazlığını ortaya koyduğu gibi devletin bütün vakıflar üzerinde devamlı bir kontrolünün olduğu gerçeği arşiv belgeleriyle de ispatlanmaya çalışılmıştır.

İstanbul'u fetheden ve vefatından yaklaşık sekiz asır sonra bu İslam kumandanının adına izafetten devlet tarafından bir camii inşa ettirilmesi ve bir vakıf oluşturularak bu vakıf akarının her türlü iç ve dış müdahalelere karşı korunarak süreklilik kazandırılmasına çalışılmıştır. Ayrıca bu vakıf Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasındaki önemli şahsiyetlere ve vakıflara vermiş olduğu değeri de en güzel şekilde göstermektedir.

Kaynakça

A- Arşiv Kaynakları

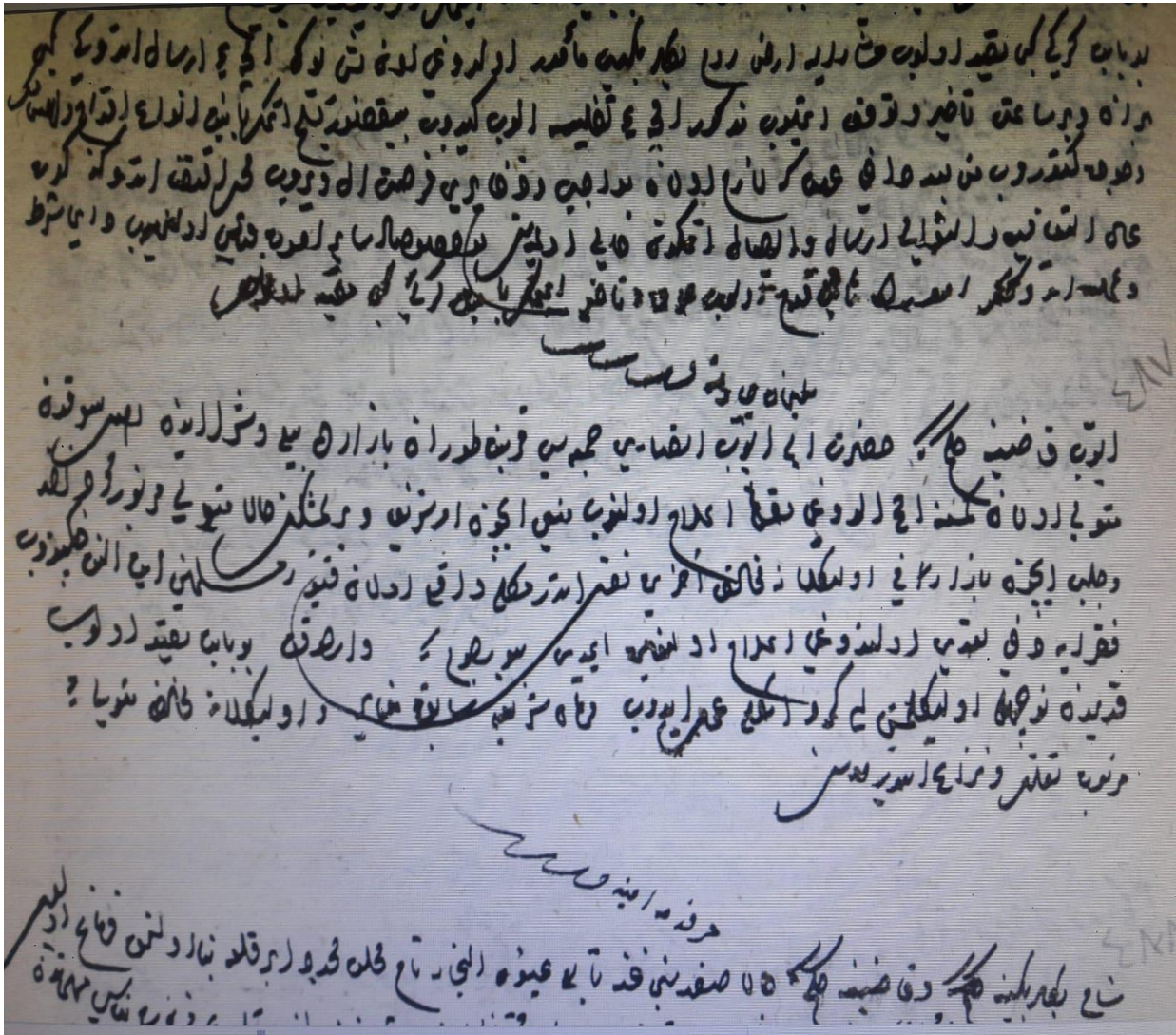
- B- BOA A.(DVNSMHH.d.)10 Hüküm:85
- C- BOA A.(DVNSMHH.d.) :35 Hüküm:243
- D- BOA A.DVNS.ŞKT.d:14 Hüküm:6
- E- BOA A.(DVNSMHH.d.) :101 Hüküm:142
- F- BOA A.(DVNSMHH.d.) 12 numaralı mühimme zeyli Hüküm:271
- G- BOA A.(DVNSMHH.d.) 10 Hüküm:85
- H- BOA A.(DVNSMHH.d.):40 Hüküm:459
- İ- BOA A.(DVNSMHH.d.) 39 Hüküm:355
- J- BOA A.DVNS.ŞKT.d:14 Hüküm:115
- K- BOA A.(DVNSMHH.d.):46 Hüküm:487
- L- BOA A.(DVNSMHH.d.):53 Hüküm:536
- M- BOA A.(DVNSMHH.d.)76 Hüküm:279
- N- BOA A.(DVNSMHH.d.)78 Hüküm:1854
- O- BOA A.(DVNSMHH.d.):87 Hüküm:100
- P- BOA A.(DVNSMHH.d.):90 Hüküm:52
- Q- BOA A.DVNS.ŞKT.d 5 Hüküm:205
- R- BOA A.(DVNSMHH.d.):96 Hüküm:73
- S- BOA A.(DVNSMHH.d.) 96 Hüküm:724

B- Araştırma Kaynakları

- Akgündüz, A. (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı. İstanbul. s.359.
- Algül, H. (1994). "Ebu Eyyup el Ensari" *DİA*, C. 10, s.123-125.
- Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, Damla Ofset, İstanbul, s.348-349.
- Barkan Ömer Lütfi, Muhasebe-i Evkaaf-ı Hazret-i Eyyüb'ül Ensari 'Aleyhirehmet'il -Bari, *İktisad Fak. Mec.* 23. C., 1-2,373-379,S (Akt;Ayverdi Ekrem Hakkı, a.g.e.,349-350).
- Barkan, Ö. L, (1938) *Fatih Mehmed II: Vakfiyeleri*, Ankara.
- Barkan, Ö. L, "Muhasebe-i Evkaf-ı Hazreti Eyyüb'ül-Ensari Aleyhirahmet'il-Bari" *İktisat Fak. Mec.*, 23, C. 1-2, s. 373-379
- Barkan, Ö. L, (1942) "Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller-II" *Vakıflar Dergisi* C. 2, s. 354-385
- Beyatlı, Y. K. (1964). *Aziz İstanbul*, Arı Matbaası. S. 40.
- Demirci, M. (2013). *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*. İstanbul. s.4-5
- Günay, H. M. (2012). 'Vakıf', *DİA*, C.42, İstanbul, s. 475-479.

- Güran, T (1989) *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları*, (1841-1861), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 39-128
- Işık, R. (2004). *Eyyup Sultan Sempozyumu VIII*, Eyüp Belediyesi Yayınları. s.276-277
- İnalçık, H. (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayıncılık, s.52-54
- Karataş, A.İ (2015), *Şeyhülislam Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi (Hayatı-Eserleri- Vakıfları)*, Star Matbaacılık, Bursa, s. 96, 139-140, 157, 181
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları. İstanbul. S. 93, 103, 157-177
- Köprülü, F (2013), *Vakıfların Hukuki Mahiyeti*, Haz. Yahya Kemal Taştan, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 184, 217, 218
- Orbay, K.(2004), "Vakıf Muhasebe Defterlerinde Aynı Toplanan Tarımsal Gelirler ve Aynı Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihsel Fiyatlar Endekslenmeleri Konusunda", *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul s. 289-305
- Öztürk, N (1995), *Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 208, 217
- Uzunçarşılı, H. İ. (2014). *Osmanlı'da İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.113.
- Yalçın, A. (1979). , *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara. S.184.
- Yediyıldız, B. (2012). "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul. s.479-486.

Ekler

A.DVNS.MHM.d 46 h 487 sf. 224